

78 . Sarmizegetusa | Județ: Hunedoara | Punct: Forum novum. Capitoliu, Templul lui Yarhibol, Cimitirul de Est | Anul: 2008

Anul: 2008

Cod RAN: 91063.01

Perioade: Antichitate

Epoci: Epoca romană timpurie

Tipuri sit: amenajare/construcție

Categorii sit: Apărare (construcții defensive), Domestic, Religios, ritual și funerar

Autori: Dorin Alicu, Gică Băeștean, Marius Gheorghe Barbu, George Cupcea, Felix Marcu, Marius Opreța, Ioan Piso, Ovidiu Țentea, Petre Ureche, Rada Varga

Instituții: Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca, Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva, Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva, Universitatea "Babeș - Bolyai", Cluj-Napoca, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca, Universitatea "Babeș - Bolyai", Cluj-Napoca, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca, Muzeul Național de Istorie a României, Universitatea "Babeș - Bolyai", Cluj-Napoca, Universitatea "Babeș - Bolyai", Cluj-Napoca

Raport

Forum novum. Capitoliu

Ioan Piso, Felix Marcu, Ovidiu Țentea, Marius Barbu, George Cupcea, Marius Opreța, Petre Ureche, Rada Varga

În anul 2007 fusese săpată secțiunea S1 pe direcția N-S, prin care au fost identificate elementele din partea de V a lui forum novum. De cea mai mare importanță a fost identificarea Capitoliului. Asupra acestuia s-au concentrat eforturile în campania din 2008.

Pentru început a fost trasată secțiunea S2, pe direcția E-V, lungă la început de 32 m și prelungită ulterior cu 4 m (în total de 36 m), și lată de 2 m. Ea este perpendiculară pe S1 și se află pe axul celei între Z9 și S10, aproximativ la mijlocul distanței între ele. Principalul scop al lui S2 a fost acela de a identifica limitele de E și de V ale Capitoliului.

Suprafața S3 se află la N de S2, dincolo de un martor lat de 1 m, și cuprinde partea din față (de NE) a Capitoliului, cu treptele și o parte din curte. Măsoară 13,50 m (N-S) x 13 m (E-V).

Suprafața S4 se află la S de S2, fără martor între ea și acesta, și cuprinde partea din față (SE) a Capitoliului, cu treptele și o porțiune de E și de S a curții. Măsoară 7,60 m (N-S) x 6,40 m (E-V).

Suprafața S5 se întinde de-a lungul marginii de N a podium-ului, între S3 la E și S1 la V.

A fost redescoperită și secțiunea S1 din 2007.

S-a căutat pretutindeni să nu se treacă de nivelul de călcare al macellum-ului, pentru a nu ne implica în fazele de lemn. Pe acestea le vom studia atunci când vom avea la dispoziție o suprafață suficient de mare.

Observații la S1/2007

Am redescoperit S1, pentru a înțelege mai bine situația din S2-S3 și S4. În 2007 am numit Z12 partea din substructura Capitoliului situată la S de Z13. În 2007 socotiserăm că zidurile care susțineau templul propriu-zis au fost Z9 la S și Z10 la N. Or, la S de Z9 lățimea totală a substructurilor Z13 și 12 este de 4 m, pe când la N de Z10 lățimea lui Z15 este de circa 2 m. Ar însemna ca podium-ul templului să fie de două ori mai lat spre S decât spre N. Pe undeva trebuie, deci, să existe o eroare de interpretare. Se mai adaugă faptul că Z15 se află la +0,59 m, Z13 la +1,33 m, iar Z12 la +1,05 m. În 2007 stabiliserăm că Z12 se întinde între Z12 și Z8, fiind tăiat de canalul postroman C5. Am demontat pereții lui C5 și am constatat că Z12 se oprește la

marginea de N a acestui canal și la circa 2,40 m S de Z13. Marginea sa are direcția tuturor zidurilor cunoscute până acum în Capitoliu, deci nu poate fi vorba de o spărtură postromană. Z12 are suprafața netedă, având în asiza superioară pietre mici de râu și mortar, pregătit ca pat pentru blocuri. El are lățimea de 2,40 m. Susține zidul Z19, care reprezintă bordura spre S a podium-ului Capitoliului. Asta înseamnă că zidul care susținea peretele de S al templului se înălța pe Z13 și nu pe Z9, cum crezuserăm în 2007. Suprafața lui Z13 e deosebește de cea a lui Z12 prin faptul că păstrează încă o asiză din pietre mijlocii și mortar, și ea destul de netedă. Între Z12 și Z8 se întinde o substrucție din piatră de râu mărunță, Z12', cu același mortar alb, dar la circa 15 cm mai jos decât Z12. A fost puternic afectată de canalul C5 și de alte intervenții. Z12' are fundația comună cu Z12, dar îndeplinea cu certitudine o altă funcție. În peretele de E al lui S1 au ieșit la iveală, după câteva prăbușiri, două fragmente mari de coloane sau semicolone de marmură, având probabil raza de 0,28 m. Ele nu provin de pe Capitoliu, ci provin probabil dintr-un portic al cărui stilobat era Z8 și care se sprijinea pe Z3. Amintim observația din 2007, că pe fața de N a lui Z3 s-a păstrat pe alocuri un strat de tencuială cu opus signinum gros de 0,03 m, și care putea servi plăcii cu plăcu de marmură. Rămâne necunoscută funcția lui Z12'. Lângă Z8 el pare a fi fost acoperit de un strat de lut galben și piatră de râu, asemănător c. 32 din S2 și S3.

Observații la secțiunea S2.

Între m. 3-8 (măsurând dinspre E) au fost surprinse treptele cu substrucția lor (Z16+32+33). Între m. 8-11 un șanț modern N-S a distrus stratigrafia romană. Sub el am surprins substrucția 12-15 și un bloc al zidului N-S care susținea coloanele pronaos-ului (Z17). Între m. 11-18 se află umplutura 5, între m. 18-22 un nou șanț modern a distrus stratigrafia. Jos am găsit substrucția 12-15 și blocuri de calcar deranjate. Aici bănuim traseul N-S al zidului Z22, care susținea fațada celei. Între m. 22-32 se află iarăși umplutura 5. Între m. 32-36 un alt șanț modern a distrus stratigrafia în căutarea blocurilor. Pe aici treceau pe direcția N-S zidurile Z21 și Z20, iar în extremitatea de V a secțiunii, zidul Z23, care nu mai ține de Capitoliu, ci face parte dintr-o altă insula. Ca material deosebit, între m. 8-12 a fost găsit un fragment de braț de marmură și fragmente de placaj de marmură. În groapa dintre m. 18-22, situată în zona celei, au fost găsite fragmente de cârlionți ale unei statui de marmură și alte posibile fragmente de statuie, fragmente de capiteluri corintice, două fragmente de litere, plăci de marmură de placat pereții sau de placat nucleul bazei unei mari statui, numeroase fragmente de plăci din piatră multicoloră (de 0,02-0,03 m grosime) pentru paviment, fragmente de socluri de marmură profilată pentru pereți, două fragmente de tencuială alb și verde.

Curtea de la E și de lângă colțul de SE al Capitoliului.

A fost cercetată în S2, S3 și S4. Curtea Capitoliului, respectiv a forului nou, urmează aceeași înclinație ca cea a macellum-ului. Dacă s-ar fi egalizat la nivelul superior, ar fi fost îngropat cryptoporticul de N. Cum suprafața podium-ului trebuia să fie perfect orizontală, singura soluție, aplicată cu rafinament, a fost corectarea pantei cu ajutorul treptelor, care erau probabil mai înalte în partea de N față de partea de S.

Elementele surprinse în curte sunt, în succesiunea lor cronologică, următoarele: un strat de amenajare (39) după demolarea fazei de lemn, în vederea amenajării curții macellum-ului. Pe această amenajare se află plăci de gresie, sparte sau fragmentare (37). În fața treptelor, primele două rânduri de lespezi ale curții forului au fost puse pe c. 39 sau pe gresiile 37. Următoarele două rânduri au fost puse și pe pietrișul 36. Distingem 5 rânduri N-S de asemenea lespezi. Două s-au păstrat întregi, câteva fragmentare, iar restul pot fi identificate datorită amprentelor (38) în care s-a păstrat calcar macerat. Presupunem și un al doilea pavaj, din plăci de marmură. Bănuim că pentru el au fost făcute șanțulețele în blocurile din bordura zidului Z19. El trebuie să fi acoperit prima treaptă a Capitoliului, unde nu s-a mai făcut înlocuirea calcarului cu marmură. Un indiciu al existenței unui al doilea pavaj, din marmură, este distrugerea zonei printr-o groapă, care a ajuns pretutindeni până la acest nivel. Curtea nu a fost placată cu lespezi de calcar și de marmură decât în fața treptelor Capitoliului și în alte zone importante (de pildă în fața marelui monument de pe axa E-V a forului nou).

Templul lui Yarhibol

Ioan Piso, Ovidiu Țentea

Monumentul cel mai pregnant care mărginește cardo-ul de la V de Forum Vetus este un templu. Pe un

podium înalt mărginit la S de porticul „F” și la Est de porticul „G” și probabil la N de cardo. În gropile din zona porticului „G” s-au găsit în anii trecuți fragmentele unei inscripții închinată lui Deus Sol Ierhabol și un fragment dintr-un mare fus de coloană, lângă a doua bază a lui zidului ZY6, cu o inscripție a augustalului Promonas. În zonă s-a descoperit și o listă de nume atribuită în mod eronat augustalilor de către Constantin Daicoviciu .

Spațiul „J” este ocupat de podiumul templului. Acesta măsoară 8 m (E - V) și 9,5 m (N - S), fiind situat la 7,70 m de ZY7, la cca, 1,10 m de ZY3 și la 1 m de ZY9.

Cum cercetarea arheologică a constat, după cum am ne-am propus și în campania precedentă¹, în golirea gropilor moderne, nu cunoaștem adâncimea implantării podiumului. Este construit din pietre de râu zidite cu opus signinum roz, conținând fragmente de cărămidă. Construcția a fost realizată din asize succesive de piatră de râu, alternate cu opus signinum. Marginile podiumului sunt perfect verticale și drepte, cel mai bine fiind păstrate laturile de N și de Est. Zona „H” este cuprinsă între podium și ZY3, ZY7 și ZY9. Ea cuprinde intrarea, treptele și probabil pronaosul. În acest areal au fost golite doar parțial gropile moderne.

În spate, templul („J”) era delimitat de prelungirea zidului Z6, care este și limita vestică a Capitoliului și a cryoportic-ului nordic al Forum Novum. Același Z6 este un interstitium N-S în cadrul unor insulae. Clădirile care se sprijină pe el privesc înspre E, iar cele din spatele lor privesc spre cardo-ul din sectorul „Insula 3”.

În proximitatea estică a podiumului au fost identificate numeroase bucăți de paviment hexagonal cu diametrul de 10 cm. În porticul „F” au fost identificată o cantitate apreciabilă de pișcoturi ceramice cu dimensiunile de 5,5 cm x 3,5 cm, provenind cu siguranță din pavimentul porticului respectiv, deși nu au fost identificate in situ. Într-o groapă modernă, lipită de ZY7, a fost găsit un fragment de marmură dintr-o fântână publică: o placă 63 cm x 43 cm x 12,5-16 cm. Pe muchie are următoarea inscripție: VS . AVG . I . IR (?), în partea inferioară fiind plasat un cap de leu. Placa are o bordură, care servea probabil fixării unei statui, fiind spartă în zona orificiului, loc prin care curgea apa prin gura leului. Din aceeași groapă a fost recuperat un fragment de capitel toscan, cu abacul decorat cu două ove, o săgeată și un cap (h = 12 cm), cu ochii închiși, reprezentând un inamic barbar decapitat. În partea opusă a lui ZY7 (la Vest) au fost identificate două fragmente de inscripție de pe care se pot citi literele SPERE, respectiv COL. Arealul este plin de monumente, inclusiv epigrafice. Fragmentul de coloană din proximitatea lui ZY2 este identic cu fusul întreg descoperit într-un canal post-roman, identificat lângă zidul vestic al forum vetus. Este evident faptul că aceste coloane provin din partea vestică a cardo, cel mai probabil din porticul „F”.

În proximitatea nordică a podiumului J a fost identificată o cameră delimitată de zidurile Z10, Z11 și Z12, fiind suprapusă de zidul ZY9 (orientat E – V și se intersectează în unghi drept cu ZY7 la 16 metri N de ZY3 și la 4 m S de ZY8. Se petrece probabil cu ZY7 – este lat de 95 cm și este construit din piatră de râu și mortar alb). În „camera L” zidul ZY9 măsoară 5,10 m (E - V), fiind lat de 0,80 m, înălțimea maximă păstrată este de 1,30 m (împreună cu dărâmătura de peste podea – care constituie fundația sa). Zona cea mai bine păstrată este porțiunea superioară, pe o înălțime de 1,10 m. Zidul este construit din piatră de râu lagată cu mortar alb. De la înălțimea de 90-95 cm (față de podea) se păstrează o porțiune de tencuială (lungă de 2,50 m și lată 0,30 m) realizată dintr-un mortar alb cu urme de praf de cărămidă, având un aspect grăunțuros. Tencuiala are o grosime totală de 3,5 cm, fiind dispusă pe două straturi. ZY9 este unul dintre elementele care pun capăt existenței „camerei L” , alături de podiumul „J”

Un lucru interesant, nelămurit însă, îl constituie o spatură în platforma „J”. Această spatură neregulată a putut fi sesizată până la o adâncime de 120 cm față de limita nordică a podiumului. Interiorul este neregulat, având aspectul de dărâmătură. În partea superioară, zonă care ar corespunde unui mic plafon, au fost identificate două tegule fixate cu mortar și un strat de tencuială fină fixată de o structură de lemne subțiri.

Este posibil ca o parte a camerei „L” să fi fost suprapuse de podiumul „J”. Singura porțiune păstrată cu siguranță din camera „L” este ZY10. În zona centrală camera este divizată pe direcția E-V de ZY13: într-un compartiment sudic, care includea podeaua „5” și așa-numitele trepte realizate de aceasta, și într-un compartiment nordic, care cuprindea podeaua „11”. Din compartimentul nordic se trecea în cel sudic peste pragul ZY15, într-un spațiu pe care încă nu-l cunoaștem.

Elemente de date.

În cursul cercetărilor a fost descoperită o moneta (sestertj) emis în timpul lui Antoninus Pius a fost descoperit în dărâmătura tencuielii din zona vestică a spațiului nordic, provenind probabil din tencuiala de perete a lui ZY12 peste presupusele trepte. Faptul că moneta este nerulată constituie un indiciu pentru data la care a fost construită „camera L”.

„Camera L” nu a fost subterană, abia mai târziu când nivelul cardo-ului se va ridica, diferența de nivel poate da impresia respectivă. Aceasta pare să fi fost suprapusă parțial de podiumul templului! Dacă divinitatea căreia i-a fost închinat acest templu a fost Yarhibol atunci construirea acestui templu a putut fi realizată doar cu mare greutate înainte de dinastia Severilor!

În campania viitoare intenționăm extinderea cercetării arheologice în arealul acestui templu și în proximitatea sudică a acestuia (clădirea „X”) în vederea lămuririi funcționalității și a cronologiei clădirilor din acest spațiu. Se are în vedere prelevarea tencuielii pictate din camera „L”, cu ajutorul unui restaurator de frescă, precum și demararea unor lucrări de conservare primară a structurilor deteriorate. De asemenea, va continua studiul de arhitectură al monumentelor din acest areal, care se va concretiza și într-un studiu de fezabilitate necesar restaurării.

Insula 3

Dorin Alicu, Gică Băeștean, Marius Barbu

În luna mai am început lucrările pregătitoare în vederea demarării săpăturilor arheologice, desfășurate pe proprietatea pe care am numit-o Insula 3.

În acest scop s-au realizat lucrări de defrișare a arbuștilor și pomilor care împiedicau extinderea secțiunilor sau îndreptarea profilelor. Am început demolarea marilor dintre secțiunile S1 + S2, S5 și S6 în vederea deschiderii unei suprafețe, întrucât stratigrafia lipsește aproape cu desăvârșire fiind distrusă de canalele târzii. Am trecut la scoaterea canalelor construite la alte epoci decât cea romană, cu scopul de a pune în valoare contextul roman. Cu acest prilej am descoperit în pereții canalelor piese arhitectonice din calcar și marmură, a căror proveniență ar putea fi unele fântâni publice romane.

În luna iunie am continuat lucrările de defrișare a arbuștilor și pomilor care împiedicau extinderea secțiunilor sau îndreptarea profilelor.

Am continuat demolarea marilor dintre secțiunile S1 + S2. Materialul arheologic descoperit în acest maror este destul de bogat, din păcate se găsește în poziție secundară. A fost scos la iveală material militar (proiectile, vîrfuri de suliță, etc), fragmente de fier, bronz, sticlă și multă ceramică comună, dar și fragmente de terra sigillata.

Am trecut la scoaterea canalelor construite la alte epoci decât cea antică, cu scopul de a pune în valoare contextul roman. Cu acest prilej am descoperit în pereții canalelor piese arhitectonice din calcar și marmură, a căror proveniență ar putea fi unele fântâni publice romane. Întrebarea care se pune este, dacă avem de a face cu instalații dezafectate chiar din această zonă, or, dacă piesele nu sunt aduse din alte părți, poate chiar din zona forului. Însă existența unor canale construite cel puțin în două faze diferite (cele acoperite de nivelul de demolare al clădirilor romane, și cele care taie acest nivel), și amplasate uneori la o distanță de nici 1 m unul față de altul, ne arată că probabil în zonă apa se tot strîngea, tînzînd să transforme zona într-o mlaștină. Acest lucru trebuie să se fi întîmplat, probabil, din cauza faptului că instalațiile romane au continuat să transporte apa, dar nu mai exista administrația care să se ocupe de reparații și de toate celelalte lucrări necesare.

O descoperire interesantă provine din canalul C1, pe fundul unui vas ceramic cenușiu apare o ștampilă ce pare a fi medievală. De asemenea, într-o groapă de la baza zidului Z2, am descoperit fragmente ceramice lucrate cu mîna cu decor vălurit, care ar putea data din sec. XI-XIII. Aceste două descoperiri s-ar putea dovedi extrem de importante, întrucât până în acest moment, canalele târzii au fost semnalate atât în zona templelor, Domus Procuratoris cât și a forului, dar până în acest moment nu au putut fi datate. De obicei materialul este cel roman. De această dată, pe lîngă fragmentele ceramice am putea adăuga și un medalion de aramă, descoperit în urmă cu câțiva ani în cadrul aceluiași săpături, care ne-ar putea oferi informații foarte

importante despre cei care au continuat să locuiască pe teritoriul fostului oraș roman.

În momentul în care s-a ajuns la stratul antic, am început curățarea suprafeței pentru a evidenția gropile moderne care distrugneau nivelul roman și eventualele structuri de lemn, anterioare fazelor de piatră.

În luna iulie am încheiat lucrările de demolare a martorilor dintre secțiunile S1 + S2 și îndreptarea profilelor.

Am continuat lucrul la fazele de lemn care au început să apară după curățarea nivelului roman. Pe lângă structurile cunoscute de anul trecut, respectiv pereții P1, P4 și gropile par G16, G17, G18, G19, G25, G27, au fost puși în evidență pereții P5 și P6, gropile G29 și G30, precum și o posibilă rigolă – R1. Din păcate nu am reușit să scoatem decât umplutura lui P1 și a gropilor G25, G27, G29.

De asemenea am continuat să lucrăm la structura din faza de lemn dintre zidurile Z1, Z2, Z3, pe care am numit-o Complex 1, întrucât nu am reușit să ajungem, încă, la o concluzie în ceea ce privește utilitatea acestuia.

Necropola Estică

Gică Băeștean, Felix Marcu, Ovidiu Țentea

În campania anterioară a fost identificat zidul care mărginea incinta funerară "A", atât prin prospecții geofizice realizate de o echipă de la Eastern Atlas – Geophysical Prospections din Berlin cât și prin confirmarea acestor rezultate prin cercetări arheologice (Gică Băeștean, Felix Marcu, Ovidiu Țentea, Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Necropola Estică, CCA 2008, p. 270).

Obiectivul campaniei 2008 a fost acela de a finaliza cercetarea arheologică a incintei amintite. Arealul vestic al acesteia este amplasat pe o proprietate privată, situație care a îngreunat de-a lungul timpului finalizarea acesteia.

Astfel a fost cercetată suprafața S 14 (13 m N-S x 12 m E-V), care a dus la decopertarea parțială a secțiunilor S 8 și S 9, cercetate din anul 20042. Scopul decopertării parțiale a cercetărilor realizate în urmă cu 4 ani a fost acela de a realize măsurarea detaliilor constructive ale incintei funerare și de a marca cu exactitate pe plan a platformei 3.

Au fost identificate următoarele elemente:

Zidurile Z 1 (limita sudică), Z 3 (limita nordică) și Z 7 (limita vestică). Observăm în campania anterioară că Z 7 este adosat zidului Z 3. Mai mult decât atât Z 7 suprapunea un mormânt de incinerare (M 2 / 2008).

M 1: L = 2 m; lp = 0,45 m. Orientare N-S. Inhumăție

M 2: Lp = 0,60 m; l = 50 m. Orientare E-V.

M 3: L = 1,80 m; l = 0,80 m. Orientare SV-NE.

M 4: L = 1,50 m; l = 0,80 m. Orientare E-V.

M 5: L = 1,50 m; l = 0,60 m. Orientare NE-SV

M 6: Lp = 1,50 m; lp = 0,65 m. Orientare E-V.

M 7: Lp = 1 m; l = 0,80 m. Orientare ESE-VNV.

M 8: L = 1,75 m; l = 1 m. Orientare NE-SV.

M 9: L = 1,30 m; l = 0,55 m. Orientare E-V.

M 10: L = 2,55 m; l = 1,50 m. Orientare VSV-ENE.

M 11: L = 0,80 m; l = 0,40 m. Orientare N-S.

M 12: L = 0,80; l = 0,40 m. Orientare SV-NE.

M 13: L = 2 m; l = 0,75 m. Orientare N-S. Inhumăție

M 14: L = 1,40 m; l = 0,70 m. Orientare E-V.

M 15: L = 1; l = 0,50 m. Orientare N-S.

M 16: L = 1,25 m; l = 1,20 m. Orientare N-S.

M 17: L = 1,75 m; l = 0,60 m. Orientare E-V.

M 18: L = 1,60 m; l = 0,75 m. Orientare E-V

M 19: L = 2,25 m; l = 1 m. Orientare N-S. Inhumăție

M 20: L = 1,50; l = 1,25. Orientare N-S.

Au fost identificate așadar 3 morminte de inhumăție (M 1, M 13 și M19) și 17 de incinerăție. Mormintele M1, M2 și M 7 sunt suprapuse de Z 7, fapt care infirmă ipoteza noastră că toate complexele funerare de incinerăție aparțin incintei "A".

Mormintele sunt într-o stare precară de conservare, fapt constatat și în campaniile anterioare. Complexele identificate în interiorul incintei A în cursul campaniilor 2001-2008 vor fi publicate monografic într-un timp cât mai scurt posibil.

Informații suplimentare online

[Raportul 4073 din cronica.cimec.ro](#)

[Localizare pe hartă, folosind Mapservet Cimec.ro](#)
